

Glacisweg 2B – David Silber, Ryfka Silber-Öhlbaum, Selman Silber, en Wolf Silber

Ernst Homburg en Erik van Rijsselt, April 2024

Opdat wij hen niet vergeten

In dit huis aan de Glacisweg 2B woonde vanaf juni 1938 de familie Silber, bestaande uit David Silber, zijn vrouw Ryfka, geboren Öhlbaum en hun twee jongste zonen Selman en Wolf. Hun oudste zoon Chaim woonde toen al drie jaar in Palestina.¹

David, Ryfka, Selman en Wolf werden in het vernietigingskamp Auschwitz vermoord omdat hij Joods waren. Alleen de oudste zoon Chaim overleefde de holocaust omdat hij in 1935 naar Palestina emigreerde. Hij heeft in Israel een gezin gesticht en zo het nageslacht van David en Ryfka laten overleven. Het is bijzonder en ontroerend dat vandaag drie kinderen en zes kleinkinderen en hun partners aanwezig kunnen zijn, en ook nog vijf achterkleinkinderen.²

David en Ryfka waren afkomstig uit Galicië. David werd geboren op 8 februari 1890 in het stadje Ulanów aan de San – als derde zoon van Izaak Silber en Feigele Silber-Öhlbaum – en Ryfka op 2 mei van hetzelfde jaar in de stad Lezajsk, zo'n 30 km ten zuiden van Ulanow.³ Galicië maakte toen deel uit van het Habsburgse rijk. Het was een soort thuisland voor de joden van Oost-Europa, omdat ze lange tijd met rust werden gelaten en hun eigen leven konden leiden onder Oostenrijks bewind. Beide steden hadden een grote Joodse gemeenschap. In Ulanów was bijvoorbeeld ongeveer 40 procent van de bevolking Joods. Reeds voor de Eerste Wereldoorlog groeide in de

¹ (PK) (KJR DS). Chaim Silber heeft in 1993 zijn herinneringen vastgelegd in een Hebreeuws boek voor zijn familie, waarvan de Engelse titel luidt: *Tombstone with no grave: A family history*. Met dank aan Zeev Silber om dat boek ter beschikking te stellen, o.a. 3 april 2024.

² Email-correspondentie met Zeev Silber.

³ (PK) (JM) (KJR DS) (KJR RSO). Voor een beschrijving van de familie Silber en van het leven in Ulanow en Lezajsk, zie Salomon Silber, *Een Joods gezin in de onderduik. Dagboek* (Kampen: Kok, 1997), pp. 8-24; en Chaim Silber, *Tombstone with no grave: A family history*.

regio echter het antisemitisme. Zo braken er in Ulanów in 1905 rellen uit gericht tegen de Joodse bevolking.⁴ Velen trokken weg. Omstreeks de Eerste Wereldoorlog verminderde het aantal Joden in Ulanów bij tot de helft.⁵ Tijdens de oorlogsjaren en vooral ook daarna, toen dit deel van Galicië in 1918-1919 een deel van de nieuwe Poolse staat was geworden, werden pogroms en agressie tegen de joden door Poolse nationalistten bijna dagelijkse praktijk, terwijl tevens door nieuwe belastingmaatregelen en regels de Joodse handelaren en middenstand het steeds moeilijker kreeg. Ook zulke economische factoren zorgden ervoor dat een deel van de Joodse bevolking een beter leven probeerde in Duitsland op te bouwen.⁶

Hoe David en Ryfka elkaar ontmoet hebben weten we niet zeker. Mogelijk bezocht David als koopman markten en winkels in de grotere stad Lezajsk, waar Ryfka's vader een kruidenierszaak had, maar het is ook mogelijk dat Davids moeder familie van Ryfka's vader was. Ze trouwden in Lezajsk, in Augustus 1918.⁷ Het jonge gezin vestigde zich in die stad. Daar werd op 26 september 1919 hun zoon Chaim geboren. Op 12 november 1921 volgde een tweede zoon, Selman, en op 11 oktober 1926 de jongste, Wolf.⁸

David Silber had – naast twee zusters – ook twee oudere broers: Kalman, geboren in 1886, en Gerschon, geboren in december 1887.⁹ Door de verslechterende economische omstandigheden in hun geboortestreek zouden ze allen naar Düsseldorf in Duitsland trekken en daarna vanwege het opkomende Nazisme en antisemitisme naar Nederland. Kalman was gehuwd met Bertha Schleien uit Ulanów, een zuster van Maschel

⁴ <https://en.wikipedia.org/wiki/Ulan%C3%B3w>; <https://en.wikipedia.org/wiki/Le%C5%BCajsk>.

⁵ Salomon Silber, *Een Joods gezin in de onderduik. Dagboek* (Kampen: Kok, 1997), pp. 10, 16; <https://kehilalinks.jewishgen.org/kolbuszowa/ulanow/history.html>.

⁶ Joseph Roth, for instance, fled to Vienna, as did the families of Jacob Wasserstein and Manès Sperber. See: Keiron Pim, *Endless Flight: The Life of Joseph Roth* (London: Granta, 2022); Manès Sperber, *De waterdragers van God* (Zorgvlied: Van Maaskant Haun, 2022); Bernard Wasserstein, *A Small Town in Ukraine: The place we came from, the place we went back to* (London: Penguin, 2023). See also: Ilsa Josepha Lazaroms, De Groene, 17 November 2022; Michiel Krielaars, NRC, 17 Februari 2023; NRC, 1 Maart 2023; Silber, *Tombstone with no grave: A family history*, p. 25.

⁷ Silber, *Tombstone with no grave: A family history*, p. 24. Met dank aan Zeev Silber.

⁸ PK's.

⁹ EvR; <https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/Gerschon+Silber/57/130373603>; (SSi97, 11)

Schleien die met Baruch Liebermann was getrouwd. Baruch en Maschel Liebermann trokken al in 1914 naar Düsseldorf, waar Baruch zich vestigde als koopman.¹⁰ Enkele jaren later werd hun voorbeeld gevolgd door Kalman en Bertha Silber. Zij verhuisden ook naar Düsseldorf, waar Kalman koopman in manufacturen werd. Hun jongste zoon Max werd daar in 1922 geboren.¹¹ Omstreeks 1927 volgde ook Gerschon zijn oudste broer naar Düsseldorf omdat hij in Polen zijn gezin nauwelijks kon onderhouden. In plaats van winkelier in Ulanow werd hij nu textielhandelaar. Zijn gezin liet hij echter in Ulanow achter. Vanuit Düsseldorf stuurde hij geld. Pas toen hij naar Nederland ging werd hij weer met zijn gezin verenigd.¹²

Ook David en zijn gezin volgden het voorbeeld van de twee oudere broers en verhuisde tussen 1927 en 1929 naar Düsseldorf.¹³ Net als zijn broers handelde hij in textiel, ook als rondtrekkende venter, maar daarnaast vestigde hij ook een bedrijf om vuile was op te halen en schoon weer af te leveren (Wäscheversand). In de korte tijd dat David Silber en zijn gezin in Düsseldorf gevestigd waren hadden ze meerdere adressen.¹⁴

Reeds voordat Hitler in januari 1933 aan de macht kwam greep het antisemitisme in de Duitse samenleving steeds sterke om zich heen. Weer nam Baruch Liebermann als eerste het besluit om te vertrekken. Op 17 maart 1932 vestigde hij zich met zijn gezin in Maastricht.¹⁵ Gerschon Silber vertrok ook in 1932. Eerst naar Amsterdam, maar in januari 1933 liet hij zijn gezin vanuit Ulanow overkomen naar Düsseldorf, waarna ze zich nog in dezelfde maand samen zich vestigden in Heerlen in Nederland, zo'n 25

¹⁰ <https://www.struikelsteentjes-maastricht.nl/namenlijst/baruch-lieberman/>; (SSi97, 47)

¹¹ Van Rens, Vervolgd, pp. 362-363; Silber, *Tombstone with no grave: A family history*, p. 24; (SSi97, 12). Zie over Max Silber: <https://joodsbw.nl/id/P-8811>

¹² Salomon Silber mentions different dates for the emigration of his father to Düsseldorf: 1927 and 1929. Given the fact that also David went between 1927 and 1929 to Düsseldorf, and seems to have arrived after Gerschon, I assumed it was 1927. (SSi97, 8, 12, 28.)

¹³ Volgens Chaim Silber vestigde zijn vader zich zijn gezin in 1927 naar Düsseldorf. Maar Ryfka en hij werden pas in 1929 officieel als inwoners geregistreerd. Silber, *Tombstone with no grave*, p. 41; email Hildegard Jakobs, Mahn- und Gedenkstätte Düsseldorf, to Ernst Homburg, 18 Jan. 2023.

¹⁴ De Wäscheversand bevindt zich in 1931 op Schützenstrasse 54 en in 1932 op Klosserstrasse 102. Het gezin woonde vlak voor hun vertrek in 1933 op Karlstrasse 88. email Hildegard Jakobs, Mahn- und Gedenkstätte Düsseldorf, to Ernst Homburg, 18 Jan. 2023.

¹⁵ Stamkaart Baruch Lieberman

kilometer oostelijk van Maastricht.¹⁶ Nadat Hitler aan de macht was gekomen zette David Silber dezelfde stap. In mei 1933 emigreerde hij met zijn gezin van Düsseldorf naar Maastricht, waar ze een onderkomen vonden op het adres Achter de Molens 4. David en Ryfka waren toen net 43 jaar oud en Chaim 13 jaar. Selman en Wolf volgden hun ouders pas begin november 1933, ze waren toen bijna 12, respectievelijk 7 jaar.¹⁷ Het gezin van Kalman volgde enige tijd later. Het vestigde zich in Heerlen, naast het gezin van Gerschon, en vanaf 1936 in Valkenburg.¹⁸

Toen het gezin van David Silber in Nederland aankwam heerste daar net als in Duitsland een diepe economische crisis. Net als zijn broers probeerde hij de kost te verdienen als rondtrekkend handelaar in manufacturen. Om opnieuw te beginnen in een land met een vreemde taal in een tijd van crisis was zwaar. In zijn memoires schrijft Salomon Silber meerdere keren dat het gezin van zijn vader Gerschon nauwelijks rond kon komen. Soms heerste er bittere armoede en moest moeder Mirla geldelijke ondersteuning vragen bij de Joodse hulpcomités in Heerlen en Maastricht. Gelukkig zond zoon Samuel soms ook geld naar Heerlen vanuit Palestina.¹⁹ Met David en zijn gezin ging het economisch iets beter dan met Gerschon's gezin. David gaf bij feestelijke gelegenheden ook geld aan de kinderen van zijn broer in Heerlen. Ondanks de slechte financiële situatie lukte het beide gezinnen in Heerlen en Maastricht de cultuur van de middenklasse te omarmen. Opleiding en studie stond in aanzien, de werken van Goethe, Schiller en geschiedschrijvers werden gelezen, en ook de familiefoto's die van de gezinnen van Gerschon en David werden gemaakt laten de eventuele geldzorgen geheel buiten beeld. We zien volledig geïntegreerde 'Nederlandse' families die kleding en gewoonten van Joods Galicië achter zich hebben gelaten.²⁰

¹⁶ (SSi97, 11, 26-29)

¹⁷ PK; <https://www.myheritage.nl/research/collection-10921/duitsland-joodse-slachtoffers-nazi-vervolging-1933-1945?itemId=110552&action=showRecord&recordTitle=David+Silber>; (PK – Selman en Wolf)

¹⁸ (SSi97, 32, 35-36) Van Rens, Vervolgd, p. 126.

¹⁹ (SSi97, 29, 31, 33, 41-42, 45, 47, 49); Van Rens, Vervolgd, p. 56.

²⁰ (SSi97, 14, 26, 28-30, 32, 36-37, 49)

Politiek en economie domineerden het leven in de jaren dertig, maar daarnaast – en deels daarmee samenhangend – was er onder de oudere kinderen van Kalman, Gerschon en David ook een sterke wens om naar Palestina te vertrekken en om mee te helpen aan de opbouw van een Joodse samenleving daar. Zo emigreerde twee zoons van Kalman – Selman en Samuel – naar Palestina. Uit het gezin van Gerschon emigreerde zoon Samuel in 1933 en zijn dochter Scheindele (Sabine) volgde in 1936. Nadat David en Ryfka zich in 1933 met hun gezin in Nederland hadden gevestigd ontwikkelde zich bij Chaim dezelfde wens. Hij zag zijn toekomst niet in Nederland maar in de opbouw van een Joodse samenleving in Palestina. Hij vertrok in 1935 en kwam aan in Haifa (??) op 1 juli van dat jaar.²¹

Ondertussen gingen in Nederland de zoons Selman en Wolf naar school. Wolf voltooide de lagere school in 1937.²² Over zijn verdere leven weten we maar weinig. Inmiddels was het gezin Silber op 30 juni 1938 naar het adres Glacisweg 2B verhuisd, waar wij nu staan. Ze bewoonden daar een bovenhuis, boven een kapperszaak, met een woonkamer en suite, een keuken, twee slaapkamers, een kleine bijkeuken en een zolderruimte. Daar kregen ze in de zomer van 1939 bezoek van hun oudste zoon Chaim. Het zou de laatste keer zijn dat hij zijn ouders en zijn twee broers zou zien.²³

Selman werd na zijn schooltijd net als zijn vader koopman in manufacturen en volgde daarnaast in de avonden een cursus boekhouden aan het Handelsinstituut Defresne aan de Wilhelminasingel in Maastricht, waarvoor hij in 1941 slaagde. Zijn overbuurman Dolf Grégoire kreeg in datzelfde jaar van Defresne zijn diploma stenografie.²⁴

²¹ (SSi97, 31, 37, 41); Silber, *Tombstone with no grave*, pp. 61-70.

²² PK Wolf; foto Wolf bij verlaten van de lagere school.

²³ PK's; Silber, *Tombstone with no grave*, pp. 71-80, esp. p. 74;

<https://www.joodsmonument.nl/nl/page/494932/inventory-of-david-silber-and-his-family>.

Inboedellijst van Gezin David Silber (JM), opgemaakt 9 september 1942. (geplaatst door Redactie Joods Monument); (ca. 5 december 1942) lijst “inhoudende gegevens betreffende woningen van geëvacueerde Joden.” (EvR).

²⁴ PK Selman; (KJR SS); *Advertentieblad van het departement van de Wester-Eems*, 19 aug. 1941, en *Advertentieblad voor Limburg*, 22 aug. 1941.

Kort na Chaim's vertrek uit Maastricht brak op 1 september 1939 de Tweede Wereldoorlog uit. Nederland kon ditmaal niet neutraal blijven want op 10 mei 1940 vielen Duitse troepen het land binnen en 14 mei capituleerde het Nederlandse leger. Voor het Joodse deel van de bevolking verslechterde de situatie snel. Al in de herfst van 1940 namen de autoriteiten op Duits bevel maatregelen tegen Joodse hoogleraren en ambtenaren. In de loop van 1941 werden ook andere groepen van de Joodse bevolking met maatregelen geconfronteerd en werden ze steeds maar gescheiden van de Nederlandse bevolking en verbannen uit het openbare leven. Op 1 juli 1941 werd het Joden verboden handel te drijven en werden ook hun fietsen en andere vervoersmiddelen afgenomen. Dit trof David en Selman uiteraard direct in hun levensonderhoud.²⁵

Toen kwam de eerste deportatie van de Joodse bevolking in de provincie Limburg. In de ochtend van maandag 24 augustus 1942 kregen David Silber en zijn gezin de oproep om zich de volgende dag vóór 16 uur te melden op de verzamelplaats in de school op Prof. Pieter Willemstraat in Maastricht om zogenaamd in Duitsland te werk gesteld te worden. Vanwege opname in een ziekenhuis werd Selman vrijgesteld van transport, en ook Ryfka hoefde wegens ziekte niet te vertrekken. Wolf hoefde eveneens om niet geheel duidelijke redenen niet mee. Alleen David Silber maakte daardoor deel uit van de groep van ongeveer 290 Limburgse joden die in de nacht van 25 augustus naar Kamp Westerbork werd vervoerd.²⁶ Op 26 augustus kwam David daar aan. Reeds twee dagen later volgde het transport naar Auschwitz. Direct na aankomst werd hij daar op 31 augustus 1942 vermoord. Hij werd slechts 52 jaar.

Ryfka, Selman en Wolf bleven voorlopig op het adres Glacisweg 2B wonen. Maar veilig konden ze zich uiteraard niet voelen, want al op 9 september 1942 werden ze geconfronteerd met de Hausraterfassungsstelle uit Amsterdam die de inboedel te

²⁵ (SSi97, 53, 55-56)

²⁶ Bron: HCL, GAM, Gemeentepolitie 20.108A, inv.nr. 1739, oproepingen 153, 154, 155 en 156; Van Rens, Vervolgd, pp. 120-124, 398; René van Rijsselt, Erik van Rijsselt en Marjolein Vlieds, *Onvoltooid verleden: Ontrechting en rechtsherstel van Joodse inwoners in de gemeenten Maastricht, Amby en Heer* (Maastricht: [Gemeente Maastricht], 2023), p. 198. Zie ook: (SSi97, 60-61)

inventariseren, als voorbereiding om de roof van Joods bezit die men wilde uitvoeren. Misschien dat toen, of kort daarna, Selman de zes delen van *Schillers sämtliche Werke* aan Dolf Grégoire in bewaring heeft gegeven.²⁷ Niet erg lang daarna – de datum is niet bekend – zijn Ryfka, Selman en Wolf ondergedoken, vermoedelijk bij Mathilda (Tilly) Clercx, sinds 1920 weduwe van Franz Alard. Zij was handelde in textiel vanaf haar huis in de Minckelersstraat 2 en was daardoor wellicht een zakenrelatie van David en Selman. Zeker weten doen we het niet, maar toen in november 1942 de tweede razzia in Limburg plaats vond trof politie-inspecteur Kraay op 11 november de drie overgebleven leden van het gezin Silber niet in de woning aan. Kort daarna werden Ryfka, Selman en Wolf blijkbaar toch verraden of gevonden, want op 13 november werd zij midden in de nacht (om 0.15 uur) door agent Van Huffel afgeleverd bij het Huis van Bewaring in Maastricht. Ook Mathilda Clercx werd gearresteerd door Van Huffel en gedurende enige weken opgesloten.²⁸

Op 17 november werden Ryfka, Selman en Wolf op transport gesteld naar Kamp Westerbork, waar zij op 18 november aankwamen. Twee dagen later werden ze alle drie op de trein naar Auschwitz gezet waar ze op 23 november 1942 aankwamen. Ryfka werd nog dezelfde dag in Auschwitz vermoord. Zij werd 52 jaar.²⁹

Selman en Wolf werden te werk gesteld. Er is een brief gedocumenteerd die Selman Silber op 14 december 1942 vanuit Auschwitz-Birkenau naar de aan familie Silbermann, Papenweg 1 in Maastricht heeft verstuurd. Dat is het laatste levensteken dat we van hem hebben. Volgens de Sterbebücher van Auschwitz II-Birkenau werd Selman op 28 januari 1943 vermoord. Deze datum wijkt af van de officiële

²⁷ <https://www.joodsmonument.nl/nl/page/494932/inventory-of-david-silber-and-his-family> (Inboedellijst van Gezin David Silber (JM), opgemaakt 9 september 1942. (geplaatst door Redactie Joods Monument)). EvR; Zie ook: Ludo Gregoire, *Tante Annie/ Zuster Reparatrice: gezinsleven/ kloosterleven*.

²⁸ HCL, GAM Gemeentepolitie 20.108A, inv. nr. 1738, J1 6730; HCL, Huis van Bewaring 07.A17, inv.nr. 30, inschrijfnummer 1299; HCL, Huis van Bewaring 07.A17, inv.nr. 30, inschrijfnummer 1300.

²⁹ (KJR DS) (KJR RSO) (KJR SS) (KJR WS) (vRens, Vervolgd, p. 398) Akte 171/ 51 (PK) (JM)

Nederlandse administratie die 28 februari als sterfdatum aanneemt. Hij werd 21 jaar.³⁰ Over de laatste maanden van Wolf is nog minder bekend. Volgens de officiële gegevens werd hij op 28 februari 1943 in Auschwitz vermoord. Hij was toen 16 jaar.³¹

Kort nadat Ryfka in Auschwitz vermoord werd bezochten begin december 1942 Nederlandse politiemensen de verlaten woning, waar wij nu staan, om te registreren wat er aanwezig was, met het oog op transport naar Duitsland. Dat de Joden vermoord waren was nog niet genoeg. Ook hun bezittingen waren vogelvrij verklaard.³²

De gezinnen van de twee broers van David overleefden allen de oorlog. Leden van het gezin van Kalman in Valkenburg doken onder. Ook Gerschon, zijn vrouw Mirra en drie van hun kinderen doken onder. Zoon Abraham werd naar een werkkamp in Duitsland gebracht en ook hij hoorde tot de overlevenden. Het is schokkend te beseffen dat het gezin van David zo'n verschillend lot heeft ondergaan. Twee factoren speelden daarbij een grote rol. In de moderne industriestad Heerlen was de bereidheid in de bevolking om onderduikers onderdak te verlenen per hoofd van de bevolking bijna tweemaal zo groot als in het meer traditionele Maastricht. Bovendien had Heerlen een burgermeester, Marcel van Grunsven, die de Duitse bezetter zoveel mogelijk tegenwerkte, terwijl Maastricht een Duits-vriendelijk NSB-bestuur had. Ook Hoofdcommissaris van politie in Maastricht volgde alle bevelen zonder te protesteren op.³³

³⁰ (KJR SS); <https://www.myheritage.nl/research/collection-10921/duitsland-joodse-slachtoffers-nazi-vervolging-1933-1945?itemId=164108&action=showRecord&recordTitle=Salomon+Siegmund+Salman+Selman+Salm on+Silber>; <https://www.myheritage.nl/research/collection-10460/auschwitz-overlijdensaktes-1941-1943?itemId=51482-&action=showRecord&recordTitle=Selman+Silber>; JM; Akte 480/60 (PK); EH; ook email correspondentie met Marcel Bovy, d.d. 12 dec. 2022, 12 jan. 2024 en 13 jan. 2024.

³¹ (JM). Akte 753/51, ?? 50 B.W. (PK) (vRens, Vervolgd, p. 398).

³² (ca. 5 december) lijst "inhoudende gegevens betreffende woningen van geëvacueerde Joden." (EvR). Zie ook: René van Rijsselt, Erik van Rijsselt en Marjolein Vlieks, *Onvoltooid verleden: Ontrechting en rechtsherstel van Joodse inwoners in de gemeenten Maastricht, Amby en Heer* (Maastricht: [Gemeente Maastricht], 2023).

³³ Salomon Silber, *Een Joods gezin in de onderduik. Dagboek* (Kampen: Kok, 1997), pp. 24-25, en passim; (Van Rensch, Vervolgd, pp. 157, 362-363); Fred Cammaert en Marcel Puts "Eindelijk een echte burgemeester"; EvR.

Kort na het einde van de oorlog, in juni 1945, Chaim Silber als lid van de Jewish Brigade zijn familie in Heerlen in de hoop zijn ouders en broers op het spoor te komen. Tot zijn grote teleurstelling trof hij niemand aan.³⁴ Ruim een jaar plaatste Gerschon Silber een advertentie in de *Gazet van Limburg* waarin verzocht dat personen die goederen van het gezin van David Silber in bewaring hadden genomen om deze dan terug te geven aan de enig overgebleven zoon.³⁵ Wat het heeft opgeleverd weet ik niet, maar het is bijzonder dat vandaag de verzamelde werken van Schiller aan de kinderen van Chaim terug zullen worden gegeven.

Laat deze herdenking een symbolische grafsteen zijn voor David, Ryfka, Selman en Wolf Silber. A tombstone without a grave.

Lest we forget.

³⁴ (SSi97, 185-186)

³⁵ *Gazet van Limburg*, 1 oktober 1946.